

Місцеві племена тут успішно розвивалися в умовах первіснообщинного ладу, пройшовши через усі три стадії варварства.

Розвиток землеробства передбачав, безперечно, осілий спосіб життя. Це неминуче спричинювало послаблення родових зв'язків і початок формування територіальної (сільської або сусідської) общини. Виникнення її припадає на добу енеоліту (мідно-кам'яного віку), коли польове хліборобство остаточно утверджується як провідна форма господарської діяльності.

На території сучасної України ця доба позначена існуванням так званої трипільської культури (назва походить від села Трипілля на Київщині, де було вперше широко досліджено пам'ятки того типу). Формування цієї культури припадає на кінець V – початок IV тис. до н.е. Територія її охоплює Нижню Наддунайщину, Наддністрянщину, басейн Південного Бугу й частково – Середню Наддніпрянщину. Носіями культури були хліборобські племена, які консолідувалися в масштабніше етнічне утворення – нарід – один з попередників (може навіть основний) індоєвропейської етнічної сім'ї, зокрема слов'ян.

Трипільська культура має яскраво виявлений хліборобський характер. Носії її вирощували всі основні хлібні злаки – ячмінь, пшеницю, просо, жито. Культивували також деякі городні культури та волокнисті рослини (коноплі). Основним знаряддям обробки землі була мотика з кам'яним або роговим робочим кінцем. Урожай збирали за допомогою крем'яних серпів, збіжжя обробляли кам'яними зернотерками.

Значну роль в господарському комплексі відіграло тваринництво, що мало присадибний характер. Поголів'я складалося з великої та малої рогатої худоби; коня та свині, яка є надійним показником осілості. Мисливство та інші привласнювальні форми господарства мали менше значення і відігравали допоміжну роль. Інтенсивно розвивалося ткацтво, високого рівня досягло гончарство. Трипільський глиняний посуд і тепер викликає захоплення якістю виготовлення, багатством та вишуканістю форм, яскравим орнаментом, переважно ритованим (прокреслені лінії та канелюри) і мальованим (червоною, чорною, білою фарбою по ясно-рожевому тлу черепка).

Селища трипільської культури – класичний приклад общинного будівництва. Вони вражають нашу уяву своїми розмірами, що часто перевершують масштаби сучасних сіл і навіть міст. Забудовані вони були великими спорудами, що мали дерев'яний каркас і стіни, обмазані глиною. Ця модель будівлі в Україні збереглася аж до середини нашого століття (типова українська хата „у сохи”).

Ідеологічні уявлення трипільських племен порівняно із світоглядом людини палеолітичної доби зазнали істотних змін. Погляд збирачів та мисливців був спрямований униз, на землю, бо від неї залежало їхнє фізичне існування. Тому й боги, що їм вони поклонялися, жили в деревах, у камені, водоймищах. Натомість хлібороб звів свій погляд на небо, з яким пов'язувалася доля врожаю. Воно могло дати нивам рясні дощі й сонячне тепло, а могло побити врожай градом або знищити дощенту тривалою посухою.

Тож і пантеон божеств змінився: його креатури переселилися на небо. Замість Водяника, Лісовика, русалок з'явилися боги грому, сонця, неба, вітру ...

Пам'ятками образотворчого мистецтва енеолітичної доби є славетна трипільська пластика – глиняні статуетки, що зображують людину (переважно жінок, рідше – чоловіків) і тварин. Важливу серію творів становить тематичний розпис посуду – тут теж знаходимо малюнки людей і тварин, а також – символічні мотиви, зміст яких не завжди вдається розшифрувати. Усі ці твори мають сакральний характер і відбивають певну систему ідеологічних уявлень ранньохліборобського суспільства.

Після мідно-кам'яного віку настає доба бронзи, коли тенденції, породжені неолітичною революцією, сягають найвищого ступеня і зрештою вичерпують себе. Цей період в історії нашої країни відзначається надзвичайною бурхливістю перебігу, зламом, здавалося б, усталених соціальних структур і формуванням нових.

Суспільній стабільності, притаманній енеолітичним культурам, зокрема й трипільській, кладеться край. Замість величезного етнічного масиву, що на всьому обширі свого розселення виявляє дивовижну єдність і зберігає свою добре вироблену характеристику протягом усього часу існування культури, постають, як у калейдоскопі, численні строкати культурні вияви й типи, різні походженням і етнічною належністю. Маси людності рушають з насиджених місць у далекі мандрівки, освоюють нові терени, витісняючи звідти своїх попередників, стикаються з ними, зливаються, розходяться тощо.

Самий тільки перелік тогочасних культурних (і етнічних) утворень, що простежуються в Україні, становить справжню проблему. Ямна й катакомбна культури Нижньої Наддніпрянщини та Надазовщини, так звана багатоваликівська культура Середньої Наддніпрянщини, культура шнурової кераміки в західних областях, мегалітична культура західної Волині, культура ноа і так званий фракійський гальштат у